

LITERATUUR EN KUNST

Eind goed, al goed?

A. van Hoogstraten—Schoch: De vrouw met het een talent. — H. A. van Bottenburg N.V., Amsterdam.

De boeken van Mevr. Van Hoogstraten—Schoch leiden de lezers binnen in een kring, waarvan de meesten slechts van hooren zeggen iets weten. Bij voorkeur beschrijft zij gezinnen, waar geldelijke zorgen niet veel voorkomen, waar integendeel een zekere luxe heerscht, terwijl groote beschaving en intellectuele ontwikkeling een sfeer van voorname deftigheid daaraan verleen.

Heel begrijpelijk is haar afkeer van alledaagsche, om niet te zeggen platte taal. Haar eigen woordenkeus is enigszins deftig, waardoor zij zich laat verleiden slagersjongens tot knapen te promoveren, ja zelfs, door het vervangen van den goeden Nederlandschen vorm „placht” door „pleegde”, onze taal geweld aan te doen. Ook overdrijving naar dezen kant doet schade, omdat ze aan den werkelijkheidszin soms afbreuk doet. Anderszins doet het echter weldadig aan, tusschen de boeken der kleine luiden in, een boek te lezen dat door milieu en schrijfsprank daarboven uitkomt.

In zekeren zin kan men het nieuwste werk van deze schrijfster een crisisroman noemen. Wel wordt den lezer, ik zou haast zeggen, natuurlijk niet, de ellende getoond, door de tijdsomstandigheden bij de lagere volksklassen teweeggebracht, maar hij komt er toch mee in aanraking. Want de rijken worden er actief in betrokken, door het verlies van hun geld, en passief, doordat van hen veel steun verwacht wordt om den nood van anderen, maatschappelijk minder bedeelden, te lenigen. Deze beide zijden van het probleem der rijken worden uitvoerig beschreven.

In 't eerste deel wordt voornamelijk behandeld, hoe het geluk van het prettige gezin van den rijken bankier Van Bijgaart plotseling verstoord wordt door het onverwachte sterven van den in alle opzichten voortreffelijke vader. Het blijkt dan weldra dat het gezin vrijwel onverzorgd achter blijft. Gelukkig is de eene dochter reeds afgestudeerd en bijna verloofd, de tweede heeft een studie-verzekering en kan dus doorgaan. De derde evenwel, de hoofdpersoon van het boek, Magriete, heeft wel een goede opvoeding genoten op kostscholen in Engeland en Zwitserland, maar voor het praktische leven, waarvoor ze nu komt te staan, is ze onvoorbereid. Op haar drukt derhalve de moeilijkheid van het nieuwe leven het zwaarst. Zij die zoo opgewekt en onschuldig tegenover het groote leven stond, weet er zich echter moedig door te slaan. Haar een talent, het vermogen de zonnigheid van haar eigen karakter mee te kunnen deelen aan anderen, helpt haar er door. Niet te ontkennen echter is de groote hulp die ze ondervindt, door de sympathie van de schrijfster. Deze bewaart haar voor ruwe aanraking met de werkelijkheid. Ze vindt reeds spoedig een betrekking als particulier secretaresse bij een beroemd schrijver. Haar „dienstbaarheid” is

van de aangenaamste soort, daar ze als dochter des huizes wordt behandeld.

Met groote liefde is beschreven de verrijnde omgeving waarin Magriete komt, doch tevens de geestelijke armoede die er heerscht. Het hoogtepunt wordt bereikt bij de beschrijving van het ziekbed van den schrijver. Wanneer de overgegeven liefde van de vrouw, haar man in de schijnbaar laatste uren niets anders weet mee te geven dan een voorgewende opgewektheid over zijn toestand, kan de spontane Magriete niet anders doen dan voor hem te bidden en met hem te spreken over het heil in Christus. Daarom is het jammer dat dit verhaal zoo plotseling afloopt. De schrijver herstelt en moet rust nemen. Haar taak is afgelopen. Niet dat hier een bekeering had moeten worden geforceerd, maar dit afbreken van dieper zielecontact, dat veel meer beteekent dan de fraaie uiterlijkheden, geeft een gevoel van onbevredigdheid.

Sterker is dit nog in het tweede deel, waarin het passieve aandeel in den nood van anderen wordt beschreven.

Magriete komt nu als secretaresse bij een rijke dame, die de weldadigheid uit plicht, maar zonder liefde beoefent. Het geven brengt haar zelf geen vreugde. Dank zij het prettig karakter van de nieuwe secretaresse, die ook hier spoedig kind in huis wordt, heeft er een groote verandering bij haar plaats gevonden. Door zelf zich te gaan overtuigen van den nood die gelenigd wil worden, gaat de dame liefde gevoelen voor haar gesteunden.

De psychologische beschouwing van de bijfiguren in dit tweede deel is aanmerkelijk zwakker dan in het eerste. Vooral een der voornaamsten is zwak geteekend, namelijk de jonge candidaat. Deze doctor in de theologie, eerst als fijne gevoelig man beschreven, blijkt achteraf een tamelijk zakelijk idealist te zijn. Dat hij later blijkt nog colleges te volgen en geprobeerd heeft als kellner werk te vinden, is meer het werk van de schrijfster, dan van hemzelf vermoedelijk.

Wanneer hij verliefd op Magriete gaat worden, blijkt hij spoedig een domme egoïst te zijn. De schrijfster wil hem toch voor de familie behouden en laat hem trouwen met de zakelijke studente in de medicijnen, Sacha, een zuster van Magriete. De schrijfster heeft een vriendelijke kijk op de wereld. De meeste noodgevallen blijken met geld spoedig te kunnen worden geholpen. Onsympathiek lijkende figuren worden door Magriete's vriendelijkheid ten slotte allemaal gewonnen. De meeste moeite veroorzaakt nog een ex-directrice, maar een kort ziekbed is voldoende om haar tot een groot offer te bewegen. Dit alles is werkelijk heel zwak.

Maar geheel en al herstelt de schrijfster zich, wanneer ze beschrijft de langzaam zich ontluikende liefde van Magriete voor den bijna blinden Schelto. Het karakter van dezen persoon wordt buitengewoon scherp geteekend. Zijn moeilijk leven is fijn gevoeld. Met echte, zuiver vrouwelijke intuïtie is het gedachtenleven van dezen jongen man, die de buitenwereld alleen kan zien door de oogen van anderen, begrepen en beschreven. De waarde van een doorleefd geloof bij hem en Magriete wordt hier getoond, zonder eenige aandikking. Daardoor is het volkomen aanvaardbaar, dat zoowel zij als hij een huwelijk aandurven, dat

lijken opbloei zal kunnen komen. — Ik zeg: ondanks al deze neven-factoren hebben velen besloten, hun opgepot geld nu toch weer in het economisch leven zijn rol te laten vervullen. Men hoort daarbij, dat, nu de slagboom is weggenomen die velen, terecht of ten onrechte, dan toch zagen als de verandering van den terugkeer tot normale en ook gezonde verhoudingen, weer meer dan voorheen vertrouwd mag worden dat onze Nederlandsche volkshuishouding het toch nog zal kunnen uithouden en niet in elkaar zal kraken, zooals door velen tot voor kort werd gevreesd.

Deze geldruimte heeft allereerst mogelijk gemaakt, dat de overheid (de staat, provincien en gemeenten) is gekomen met nieuwe leeningen. Veelal gingen die samen met aflossing van andere, hooger rente dragende leeningen; maar toch niet altijd was dat het geval; er is ook weer „nieuw” geleend voor loopende kasbehoeften.

In de allerlaatste weken neemt men waar, dat die geldruimte ook haar invloed laat gelden in het bedrijfsleven, alsook op het terrein van het kerkelijke- en schoolleven. Over deze beide laatste willen wij thans hier een enkel woord zeggen.

Voor zoover door mij waargenomen, zijn de leeningen, den laatste tijd door kerken en scholen aangekondigd, in verband gesteld met aflossing van andere leeningen. Men noemt dit dan conversie. Ik denk niet, dat iemand er een bezwaar tegen zal maken, dat onze kerken en schoolbesturen trachten te profiteren van de mogelijkheid, welke thans zich voordoet, om tegen lagere rentevoet hun schuldenpositie te regelen. Door de nu bestaande gelegenheid waar te nemen, kunnen onze kerken en scholen gedurende al de jaren, waarin die leeningen nog zullen moeten loopen, zich een beduidend voordeel bezorgen in

niet rust op een romantische offergezindheid, maar op wederzijdsche natuurlijke liefde.

De bouw van het boek is niet sterk. Het bestaat uit twee deelen die zeer los aan elkaar zitten. Het huwelijksfeest vereenigt alle personen uit het werk nog eens, om den lof te bezingen van de vrouw met het eene, prachtige talent, maar de constructie van het boek wordt er niet door versterkt. Het gelukkige eind maakt niet alles goed.

En toch toont Mevr. Van Hoogstraten—Schoch zich in dit boek een schrijfster die talent bezit. De karakterteekening van de hoofdpersoon is heel goed. Zij blijft de centrale figuur. De beschrijving van haar lichten gang door het leven, geluk verspreidend rondom zich, bekreund door een liefde voor een geestverwanten man, wiens uiterlijk donker bestaan ze voortaan mag verlichten, maakt dit boek tot een prettig te lezen roman. Een echt christelijk verhaal, waarin de schrijfster zich dikwijls op haar best toont.

Gr.

H. S.

VAKWETENSCHAP EN PRAKTIJK

Het sterilisatie-vraagstuk.

VII.

In het vorig artikel hebben wij uiteengezet de redenen waarom men in de toekomst niet alleen een quantitative, maar ook een kwalitatieve degeneratie van de volkgemeenschap vreest. Om deze catastrofe te voorkomen is er maar één afdoend middel, n.l. de voortplanting van al die minderwaardigen te verhinderen. Langs verschillende wegen echter kan men dit doel, frustratie geheeten, bereiken.

1o. Vooreerst zou men kunnen uitvaardigen een huwelijksverbod voor de minderwaardigen. Veel effect zal deze maatregel niet sorteerden, daar hiermede buitenechtelijke geboorten vanzelf niet voorkomen worden. Behalve dit praktische bezwaar zijn er aan dit middel 2 groote morele bezwaren verbonden, n.l. het gevaar van toeneming van het leven in concubinaat en het niet minder groote gevaar van een toename der prostitutie. Een algemeen verbod van huwelijken van minderwaardigen is derhalve te verwerpen.

2o. In de tweede plaats zou men de progenituur kunnen verhinderen door middelen, die de zwangerschap voorkomen. De anti-conceptionele middelen echter bieden nooit voor honderd procent zekerheid. Bovendien zijn ze niet geheel onschadelijk en uit moreel oogpunt te verwerpen.

3o. In de derde plaats kan men nog een stap verder gaan en de nakomelingschap tegengaan door middelen, die de zwangerschap verstoren. Het spreekt vanzelf, dat deze middelen ten eenenmale onbruikbaar zijn. Niet alleen dat het opwekken van abortus, het doden van het ongeboren individu, een rechtstreeksche zonde is tegen het zesde gebod en ons in aanraking zal brengen met den strafrechter, maar ook is een dergelijke ingreep

den vorm van een vermindering van den rentelast. Ik zeg: niemand zal daar bezwaar tegen hebben, mits... Er schijnt hier de noodzaak op te komen van een zeer nadrukkelijk MITS. Met den meesten ernst moet er tegen gewaarschuwd worden, dat onze kerken en scholen dat voordeel zouden trachten te bereiken in strijd met eenige voorwaarde door haar in het verleden, toen zij haar tegenwoordige schulden aangingen, aanvaard. Elke daad, welke ook maar in het geringst zou beteekenen strijd tegen de bestaande overeenkomst met de tegenwoordige geldschietters, moet uitgesloten blijven, ook al zou dat met zich brengen, dat men het rente-voordeel, hetwelk vandaag bereikt kan worden, moet prijs geven.

Ik acht het alleszins waarschijnlijk, dat vele lezers hier zullen interromperen, dat het toch geheel en al overbodig is een dergelijke waarschuwing te doen uitgaan. Met hen wenschte ik, dat dit zoo was, doch ik ben er niet van overtuigd. Sterker nog, ik heb de wetenschap, dat hier en daar plannen zijn overwogen, die niets anders beteekenen dan misbruik maken van een machtspositie en schending van het recht. Grif neem ik aan, dat dit karakter der voorgenomen handeling niet duidelijk voor oogen heeft gestaan.

Ik zou in de vragen, die mij den laatste tijd gesteld zijn met verzoek om advies, geen aanleiding zien in het publiek over dit onderwerp te schrijven, ware het niet, dat ik nu onlangs een aankondiging zag welke gereede aanleiding mag geven tot een even publieke bespreking als die aankondiging publiek was.

Het is niet noodig hierbij eenigen naam te noemen; het heeft niet den minsten zin den indruk te vestigen alsof het nu zou gaan tegen een of andere bepaalde kerk, of school of welken kring ook. Met weglating dus van naam en zakelijke gegevens citeer ik het volgende bericht uit het „Amsterdamsch Effectenblad” van 22 Dec. 1936:

POPULAIR-WETEN-SCHAPPELIJKE SCHEISEN

Obligatie-leeningen. I)

I.

Tot de verschijnselen van den nieuwen tijd, zooals die op 28 Sept. j.l. door het besluit der Regering om den gouden standaard los te laten, is ingeluid, behoort ook dat van de groote geldruimte. Velen schijnen uit overweging, dat, nu de slag eenmaal gevallen is, er geen reden meer bestaat voor de terughouding die jarenlang is betracht, hun gelden weer in beweging te hebben gezet. Reeds het feit alleen van het goud-embargo en de wetenschap, krachtens Regeeringsverklaring, dat dit ook wel zal moeten leiden tot devaluatie, is voor velen reden genoeg om nu maar niet langer te wachten. Al moge de toestand dan nog volstrekt onzeker zijn, en al staat nog lang niet vast op welk peil de gulden zal worden gestabiliseerd en al moge, naar velen beweren, met vrij groote waarschijnlijkheid worden aangenomen, dat, wil de voorgenomen devaluatie eenig effect sorteerden, de aanpassing aan de groote buitenlandse valuta's noodzakelijk zal zijn, waaruit zal tevens voortvloeit dat een gulden met slechts 20 pct. devaluatie naast pond sterling en dollar met circa 40 pct. (misschien nog meer) devaluatie een dispariteit vormt, waardoor Nederlands economisch leven toch niet tot een behoort-

1) Dit artikel zou beter in de rubriek: „Vakwetenschap en Praktijk” of: „Uit het Politieke en Sociale Leven” passen. Waar evenwel beide rubrieken door vervolgartikelen bezet zijn en dit artikel van actueel belang is, geef ik het een plaats in deze rubriek.

gevaarlijk op wie h

Alhoev behooren ze te bel

40. In van de segregati regel ko isolatie v men voc regel nee individu.

niet eenz deze rich lijk gesle den in een tch leven d bestaan bouwwee mogelij

zoek, ter lijke fam breekt. E nen best dat men is de ene medebre dergelijke zou di, mogelij

50. In ga en wijderen heffen. I pende v gepaard, bruikbaa

60. Ter ljdelen d standers uitnemen boven al delen de

a) Allen zekerheid reiken, e eischt me

b) Ver den ingre pij terug, dit een e

c) De makkelij verwaarl dagen n iets later mortalite laag gese

d) In e physisch operatie verander komen te

e) In d dividueel gering vo isolatie-i

„Per „obliga „f... „toeges „baar

Wat zijn de v niet h laging werpen j Hier rak Daarover

Zooals ook onze gestreefd algemeen die in de Zulk eer wanneer schuldeis het, wan en schul wijs het daar dan hankinst is de beke dat zijn galies, w Toch

2) In en ondervangi ling te ver merk ik o obligatieho nemen dan nieuwe tot de moeilij melijk zal loot. Overj gezegd mo laat; ik las

zindheid, maar

rk. Het bestaat
aar zitten. Het
en uit het werk
van de vrouw
maar de con-
niet door ver-
niet alles goed.
traten—Schoch
alent bezit. De
ersoon is heel
De beschrijving
ven, geluk ver-
door een liefde
s uiterlijk don-
lichten, maakt
man. Een echt
ijfster zich dik-

H. S.

CHAP
JK

ik.

uiteengezet de
niet alleen een
tieve degenera-
Om deze cata-
n afdoend mid-
de minderwaar-
hillende wegen
e geheeten, be-

itvaardigen een
waardigen. Veel
ren, daar hier-
zelf niet voor-
tische bezwaren
reële bezwaren
eming van het
nder groote ge-
utie. Een alge-
inderwaardigen

de progenituur
die de zwan-
optioneële mid-
onderd procent
geheel onschar-
werpen.

n nog een stap
chap tegengaan
o verstoren. Het
ten eenenmale
het opwekken
ongeboren indi-
tegen het zesde
engen met den
gelijke ingreep

van den rente-
bezwaar tegen
de noodzaak
ukkelijk MITS.
tegen gewaar-
en scholen dat
en in strijd met
het verleden.
den aangingen,
naar in het ge-
de bestaande
gelschietters,
ou dat met zich
el, hetwelk van
js geven.

nljlik, dat vele
t, dat het toch
ergelijke waar-
n wenschte ik,
niet van over-
etenschap, dat
ogen, die niets
maken van een
het recht. Grif
voorgenomen
n heeft gestaan.
en laatste tijd
es, geen aanlei-
t onderwerp te
nu onlangs een
aanleiding mag
preking als die

n naam te noe-
zin den indruk
n tegen een of
of welken kring
en zakelijke
bericht uit het
22 Dec. 1936:

gevaarlijk, zelfs levensgevaarlijk, voor de vrouw, op wie hij wordt toegepast.

Alhoewel de volgende middelen in strikten zin behooren tot de sub 20. genoemde middelen, zijn ze te belangrijk om niet apart genoemd te worden.

40. In de vierde plaats zou men de voortplanting van de minderwaardigen kunnen beperken door segregatie of scheiding der geslachten. Deze maatregel komt praktisch neer op een voortdurende isolatie van man en vrouw. Tegen dit middel voert men vooreerst aan het bezwaar, dat deze maatregel neerkomt op een vrijheidsberoving van het individu. Toch beteekent afzondering hier volstrekt niet eenzaamheid. In Denemarken heeft men in deze richting een proef genomen, welke voortreffelijk geslaagd kan heeten. Op één der kleine eilanden in de Groote Belt, Sprogø geheeten, heeft men een tehuis voor zwakzinnige meisjes gesticht. Hier leven deze meisjes een vroolijk en onbekommerd bestaan en verlichten er allerlei land- en tuinbouwwerk. Volkomen omringd door de zee is het mogelijk te waken voor eventueel mannelijk bezoek, terwijl anderzijds het bezoek van vrouwelijke familieleden de eentonigheid van het bestaan breekt. Een dergelijke isolatie-inrichting voor mannen bestaat op het eiland Lisø. Een ander bezwaar, dat men tegen de segregatie-maatregel aanvoert, is de enorme financiële kosten, die dit met zich medebrengt, indien men alle minderwaardigen op dergelijke wijze zou willen isoleren. Inderdaad zou dit, althans in onzen tijd, financieel niet wel mogelijk zijn.

50. In de vijfde plaats kan men radicaal te werk gaan en door middel van castratie, het geheel verwijderen der geslachtsklieren, de procreatie opheffen. De castratie gaat echter met zulke ingrijpende veranderingen in het lichaam en in den geest gepaard, dat ook deze maatregel als absoluut onbruikbaar gequalificeerd moet worden.

60. Ten slotte kan men de nakomelingschap verwijderen door sterilisatie, volgens de meeste voorstanders der moderne eugenetica het middel bij uitstekendheid. Volgens hen heeft de sterilisatie boven al de genoemde andere maatregelen en middelen de volgende voordeelen:

a) Allereerst biedt deze ingreep honderd procent zekerheid, hetgeen, wil men althans het doel bereiken, dat men voor oogen heeft, absoluut geëischt moet worden.

b) Vervolgens is het middel goedkoop, want na den ingreep keeren de patiënten in de maatschappij terug. Tegenover de segregatie of afzondering is dit een enorm financieel voordeel.

c) De ingreep is in de derde plaats technisch gemakkelijk uitvoerbaar en heeft een praktisch te verwaarloozen mortaliteit. De man is reeds 5 à 6 dagen na de operatie arbeidsgeschikt, de vrouw iets later, n.l. 2 à 3 weken. Hoewel nog geen juiste mortaliteitscijfers bekend zijn, worden deze zeer laag geschat.

d) In de vierde plaats geeft de sterilisatie geen fysische of psychische veranderingen. Na de operatie zijn de patiënten in geen enkel opzicht veranderd; de meeste patiënten zijn dan ook volkomen tevreden.

e) In de vijfde plaats blijft bij sterilisatie de individuele vrijheid gehandhaafd. Ook dit is een niet gering voordeel, want hoe aangenaam de genoemde isolatie-inrichtingen ook zijn ingericht, een ver-

„Per ... Dec. 1936 zijn alle nog uitstaande „obligaties der 5½ % leening 19... oorspr. gr. „f....., voorzoover de houders niet hebben „toegestemd in renteverlaging op 4½ %, aflos- „baar gesteld....”

Wat hierin nu bijzonder de aandacht trekt, dat zijn de woorden: „voor zoover de houders niet hebben toegestemd in renteverlaging”. Deze factor was ook een der onderwerpen in de met mij gevoerde correspondentie. Hier raken we aan het bovengenoemde „mits”. Daarover willen we thans nader spreken.

Zoals reeds gezegd, is het vanzelfsprekend, dat ook onze kerkeraden en schoolbesturen er naar gestreefd hebben, om profijt te trekken van de algemeene daling van den rente-standaard, zooals die in de laatste jaren en maanden is ingetreden. Zulk een poging is gemakkelijk te ondernemen, wanneer men met slechts enkele individuele schuldeisers heeft te doen. Moeilijker echter is het, wanneer het verband tusschen schuldenaar en schuldeisers losser geworden is, zooals dikwijls het geval is bij obligatieleeningen. Wanneer daar dan nog bijkomt de tusschenkomst van een bankinstelling, die zich met de emissie belast, dan is de bekendheid met de werkelijke schuldeisers, dat zijn dus de houders van de uitgegeven obligaties, wel heel gering.²⁾

Toch is de rechtspositie niet anders dan in

2) In enkele gevallen heeft men dit bezwaar trachten te ondervangen door aan een obligatieleening een trustee-regeling te verbinden. Ik ga hierop thans niet verder in; slechts merk ik op, dat in zoo'n geval het nemen van een alle obligatiehouders bindend besluit wel gemakkelijker is te nemen dan zonder trustee-verband, maar al moge dan de nieuwe toestand door het geschreven recht gedekt zijn — de moeilijkheden in ethischen zin, welke ons hier voornamelijk zullen voor oogen staan, worden er niet door opgeleest. Overigens zou over het huidige trustee-wezen meer gezegd moeten worden dan het bestek van dit artikel toelaat; ik laat het daarom verder rusten.

blijf in de eigen omgeving is toch verre te verkiezen.

f) Ten slotte zou volgens sommigen de abortus provocatus door dezen maatregel afnemen.

Ziedaar de gronden, waarop de moderne voorstanders van rasverbetering de sterilisatie van minderwaardigen verdedigen. Zoowel nu tegen dit negatieve doel der eugenetica, het voorkómen van minderwaardige progenituur, als tegen het middel, de sterilisatie, hetzij deze vrijwillig geschiedt, hetzij gedwongen door de Overheid, zijn vele bezwaren aan te voeren. Met de bespreking van deze bezwaren willen wij deze artikelenreeks over het zoo uitermate belangrijke en interessante vraagstuk der sterilisatie besluiten.

A. C. D.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

„Terug uit de Sovjet-Unie”.

II.

We hebben den vorigen keer gezien, dat op het oordeel van André Gide over Rusland, aesthetische aandoeningen een zeer grooten invloed gehad hebben. En daarom alleen al moeten we met dezen schrijver op onze hoede zijn. Wanneer de omgeving, welke hem nu grauwig en eentonig voorkomt, kleur krijgt en sfeer, zal zijn meening omtrent haar zich radicaal wijzigen, en wordt de gedesillusioneerde bezoeker van thans een enthousiast bewonderaar. Wanneer het aangezicht der wereld opklaart, verandert zijn stemming geheel, en daarmee de inhoud van zijn getuigenis.

Op een mooien zomerdag ziet hij de Russische hoofdstad: „Bijna iedereen is in het wit. Ze lijken allemaal op elkaar. Nergens is het resultaat der sociale nivelleering zoo duidelijk waarneembaar, als in de straten van Moskou: een klassenloze samenleving, waarvan ieder lid dezelfde behoeften schijnt te hebben. Een buitengewone uniformiteit heerscht er... en daardoor kan iedereen blij zijn en vroolijk kijken... Op het eerste gezicht lijkt het alsof het individu hier geheel in de massa opgaat...”

In die menigte dompel ik mij onder; ik neem een bad in de menschheid.”

Dat is echt communistisch lyrisme: het ideaal van de eenheid en gelijkheid van alle menschen is voor Gide's aanschouwend oog een heerlijke werkelijkheid.

De ontuchtering volgt echter weldra. Tezamen met de menschenmenigte, welke voor een magazijn wacht, om binnengelaten te worden, betreedt de toerist de verkoopruimten. En daar krijgt hij schok op schok. Want: „De waren zijn er, op een enkele uitzondering na, afschuwelijk. Men zou zelfs haast gelooven, dat de stoffen, de voorwerpen enz... zich zoo onaantrekkelijk mogelijk voordoen, om de begeerten te matigen... Ik zou wel eenige souvenirs voor mijn vrienden hebben willen meenemen, maar alles is zoo bar leelijk.”

Het zonnige beeld van de menschenmenigte in Moskou's straten verdwijnt snel. De schijnbaar

het gewone verkeer tusschen elken schuldenaar en schuldeischer; een kerk- of schoolbestuur heeft dan elken obligatiehouder als schuldeischer te erkennen en deze obligatiehouder kan zijn rechten als schuldeischer doen gelden onafhankelijk van hetgeen de andere obligatiehouders mochten doen. Elk verzoek om te mogen afwijken van de gestelde voorwaarden en dus ook een verzoek om renteverlaging moet worden gericht tot elken obligatiehouder individueel³⁾; deze heeft een individueel recht om dat verzoek wel of niet in te willigen. Hij ontleent dat recht aan de voorwaarden, die indertijd bij de uitgifte der obligatieleening zijn gesteld. Het is bekend genoeg, dat dit geschiedt in den vorm van het opnemen van enkele voorwaarden in het prospectus, waarin een kerkerad of schoolbestuur het publiek uitnodigt om op die voorwaarden in te tekenen op de geldleening. Ieder die onder verwijzing naar zulk een prospectus zijn inschrijving doet, bindt daarmee zichzelf om niets meer te eischen dan in het prospectus staat. Maar omgekeerd is ook de geldleerende kerk of schoolvereniging gebonden om getrouwelijk na te leven al hetgeen in het prospectus is verklaard: Geen van beide partijen heeft de bevoegdheid om eigenmachtig in die voorwaarden verandering te brengen.

Nu heb ik niet veel woorden noodig om te verklaren, dat elke schuldeischer goed doet zoo volledig als het hem mogelijk is rekening te houden met zich wijzigende omstandigheden. Deze tijd, die zoo snelle en zoo diep ingrijpende evoluties gaf, heeft meer dan eens en meer dan ooit getoond hoe noodzakelijk het is, dat men zijn rechten niet handhaaft tot het bittere einde toe, maar dat een willig oor wordt verleend aan billijke voorstellen en verzoeken van den schuldenaar. Wan-

3) Over de z.g. schuldbrieven-wet van 31 Mei 1934, Stbl. No. 279, wil ik, in dit verband, liever niet spreken.

zoo mooie figuur van enkele oogenblikken terug doet zich nu als een agglomeraat van kleur- en vormloze stukken voor, zonder leven, zonder ziel. De exposities in de staatsmagazijnen, en de onpersoonlijke reacties van het koopgrage publiek, geven aan Gide een totaal anderen indruk van den geest, die de menschen „tot één geheel samenvoegde”. Alle heerlijkheid is weg. Dit „bad in de menschheid”, en de adem welke van haar uitging, is den badgast slecht gekomen. Als hij zich weer op straat bevindt, treft het hem opeens, dat de Moskovische bevolking zoo buitengewoon indolent is.

Merkt ge het verschil? Het licht is snel verduisterd, het gelaat der dingen heeft nu een veel somberder expressie. De „onbezorgde” wandelaars in Moskou's straten, die ons zooeven als vroolijke genietters van de „eenheid en eenvormigheid” der menschheid voorgesteld werden, heeten nu traag van geest en lui van handen, ongenegen tot eenig werk, vragende als het ware om een knoet, teneinde hen aan te drijven. Die „knoet” heet tegenwoordig het „stachanovisme”, een stelsel, dat „in een land, waar de arbeiders inderdaad werken, geheel overbodig zou zijn”, maar dat in de Sovjet-Unie, met haar „zeer passieve bevolking”, niet gemist kan worden; het „natuurlijke rendement” van den Rus is, zegt de auteur, „veel te gering”.

Gide heeft die traagheid vooral bij zijn bezoek aan den winkel ervaren. Hij merkte, „dat het publiek absoluut geen smaak bezat”. Dat opende hem de oogen. Afwezigheid van persoonlijke smaak is voor dezen artist wel het bewijs eener zeer groote indolentie. De menschen zijn tot geen enkele individuele actie bekwaam, noch bij het waarnemen, noch bij het verwerken, zeker niet bij het handelen. Van hen kan men geen „scheppende prestaties” verwachten.

Zeker, Gide heeft allerlei verontschuldigen. Als de hoeveelheid goederen onvoldoende of nauwelijks toereikend is, — en „gedurende langen tijd was dat het geval” — vragen de klanten niet naar de kwaliteit. Zij nemen wat zij krijgen kunnen, en zijn al blij iets te hebben. Maar dat excuus laat hem bij dieper nadenken toch onbevredigd. Hij zoekt de schuld bij den staat, die „tegelijk fabrikan, kooper en verkooper is”, die „geen mededingers heeft en zich daarom weinig om de kwaliteit bekommert”. Maar ook deze verklaring is volgens hem al te goedkoop. De nivelleeringsgeest, welke langen tijd overheerscht heeft, en „elke uiting van volkskunst onderdrukt”, is de eigenlijke hoofdschuldige. Deze geest doodde alle persoonlijke leven en beroofde de menschen van hun individualiteit. Zoo weinig zelfstandigheid heeft de Rus overgehouden, dat hij „van de eene persoon in een andere zou kunnen overgaan, zonder het te bemerken”.

Voor den Marxist is het „opgaan in de massa” een belangrijke phase in de „ontwikkeling der menschheid”. Hij haat de verscheidenheid, en bemint de gelijkvormigheid. Gide moet echter erkennen, dat de berooving van de persoonlijkheid allerminst een vooruitgang is.

Neen, een vooruitgang is zij zeker niet! Gods heilige ordeningen worden vertreden, Zijn

neer dan die schuldenaar in dit geval is een kerk of een schoolvereniging, wier moeilijkheden bekend genoeg zijn, dan zal, op dit terrein nog meer dan elders, elke schuldeischer goed doen zich met den meesten ernst af te vragen of hij niet zal meewerken tot al zulke maatregelen, welke het budget van een kerk of schoolvereniging kunnen verlichten. Op een harteloos handhaven van zijn „rechten” zal niemand zegen kunnen verwachten.

Maar nu ook omgekeerd: hoe moeilijk het ook mag zijn voor allerlei schuldenaren om de eigen huishouding-rekening tot een sluitend geheel te maken, het past toch ook alweer niet om harteloos te oordeelen over en te veroordeelen een schuldeischer, die meent niet in het gedane verzoek te moeten treden. Men kan toch niet altijd beoordeelen onder welke omstandigheden elke individuele schuldeischer leeft. Onder hen kunnen er toch ook zeer wel velen zijn, die zelf ook onder groote moeilijkheden gebukt gaan, zoodat ook zij, niet dan met de allergrootste moeilijkheden zich allerlei inkomsten zien ontvallen. Het gaat niet aan om te verlangen, dat ieder te allen tijde en op elke plaats zich de consequenties van de veranderende tijdsomstandigheden laat welgevallen. Dit klemt te meer, wanneer men in rekening brengt, dat slechts uiterst zelden wordt waargenomen, dat een debiteur in de omstandigheden waarin een schuldeischer verkeert, aanleiding vindt zijn eigen offers te vergrooten. Toen in de achter ons liggende decennia de rentestandaard algemeen omhoog ging, heeft vrijwel geen enkel lichaam het besluit genomen om den rentevoet van de vroeger aangegane geldleeningen te verhoogen. Men moet zijn oogen wagenwijd open zetten óók voor deze keerzijde der medaille.

Maar wat zien wij nu gebeuren? In de mij ter kennis gebrachte gevallen en hoogstwaarschijnlijk is dat ook de situatie achter het boven gegeven citaat, heeft een bestuurscollege van een groot

scheepselen onteerd en van al hun luister ontdaan. Aan de schepping wordt de kroon ontnomen, welke God haar heeft geschonken; de mensch moet geheel tot de natuur terugkeeren, en alles afstaan, wat hem daarvan onderscheidt. Zijn toekomstig leven is als dat van een kuddedier, hetwelk zich alleen in de massa handhaven kan en veilig weet.

Ook gelukkig? Gide beweert van wel. Maar mag de toestand, waarin de menschen verkeeren, welke hij waarneemt, gelukkig genoemd worden? Het antwoord is niet twijfelachtig. Zij zijn afgestompt; de angst voor gevaren houdt hen tezamen, zooals de kudde in de steppen bijeenblijft, omdat ieder element zich als individu hulpeloos voelt.

De eenigste persoonlijke uiting, welke de moderne dictatuur duldt, is die van vrees. De blijdschap, die de mensch van het collectief bezit, is die van den opgejaagde, aan wien het gelukt om in de menigte te verdwijnen.

Als Gide zegt, dat de menschen in de Sovjet-Unie gelukkig zijn, gelukkiger dan de Fransche arbeiders b.v., bedrijft hij een lichtzinnig spel met woorden.¹⁾ Dit oordeel demonstreert duidelijk, dat de auteur zich met den uitwendigen schijn tevreden stelt, en de diepten van het menschelek hart niet peilen kan. Hij schept behagen in de reflectie, welke hij aesthetisch geniet, maar van eenig ernstig onderzoek is geen sprake. Hij speelt gruwelijk met woorden... maar ook met menschenzielen.

...

Dat is niet het eenigste bezwaar tegen den schrijver van „Retour de l'U. S. S. R.”

De ware aard van zijn critiek op de toestanden in Sovjet-Rusland, verbergt hij niet. Het huidige Rusland is hem niet revolutionnair genoeg. Wat hij laakt, is de afwijking van het bolsjewistisch ideaal, niet het bolsjewisme zelf. Het compromis met de „burgerlijke politiek”, de afwijking van den revolutionairen weg wordt door hem veroordeeld.

Bepaalde „hervormingsmaatregelen” op sexueel terrein, klaagt hij, zijn weer ingetrokken²⁾; op „economisch terrein heeft de leiding allerlei „kapitalistische” concessies gedaan, er ontwikkelt zich in de Sovjet-unie een soort aristocratie, uit welke „in een volgende generatie een aristocratie van het geld groeien zal”. Al die „burgerlijke infecties”, welke de bestuurders nu voeden, zullen naar Gide's meening, slechts door bruut geweld weer uitgeroeid kunnen worden. Hij hoopt dat die tijd van „krachtig ingrijpen” spoedig komen zal. Hoe

1) „Het geluk”, zegt Gide, „is stellig op deze wijze zeer gemakkelijk verkregen”. De menschen kunnen alleen „gelukkig” zijn, omdat hun regeerders hen angstvallig inlichtingen over andere landen onthouden, of — nog erger — omdat men hen eenvoudig bedriegt, door te zeggen, dat elders de meest verschrikkelijke ellende geleden wordt, en dat de Sovjet-Unie een paradijs is, vergeleken bij de Westersche landen.

2) Gide vertelt nog een treffend staaltje over de vrijheid van meeningen-uiting, en het effect der, ook in de Nederlandsche bladen, welke de Sovjet-Unie welgezind zijn, vermelde raadpleging van het volk. Over de wet tot bestrijding van den abortus werd een soort plebisiet gehouden. Een zeer groote meerderheid verklaarde zich daartegen. Toch werd de wet afgekondigd. (De couranten mochten bovendien slechts de „goedgekeurde” vermeldingen.)

aantal obligatiehouders een toestemmend antwoord ontvangen op het verzoek tot renteverlaging. Een groep bleef echter onzijdig. Men krijgt dus nu het geval, dat van zeg 100 obligatiehouders er 70 zijn die wel een renteverlaging aanvaarden, terwijl er 30 verklaren die niet te willen goedkeuren. Nu gaat meer dan één college overwegen niet alleen, maar blijkbaar ook besluiten, om de obligaties van die laatste groep, de 30, zoogenaamd „vervroegd” af te lossen. Gewoonlijk heeft men daarvoor niet het geld in de kas; men moet het eerst weer gaan leenen, vanzelfsprekend tegen de voorgestelde lagere rente. Maar het aldus opnieuw geleende geld wordt dan gebruikt om de obligaties die volgens de oude voorwaarden, dus niet den hoogerentestand, zouden blijven uitstaan, af te lossen. Zulke obligatiehouders krijgen dan hun geld terug; bij herbelegging zullen zij zoo goed als zeker toch ook een lagere rentevoet moeten aanvaarden, nu nergens meer gelegenheid bestaat om dat geld uit te zetten tegen een rentevoet als enkele jaren geleden gebruikelijk was. De niet-vrijwillig aanvaarde rente-derving wordt hun aldus toch opgedrongen.

Is zulk een maatregel nu oirbaar?

Voor het antwoord op deze vraag zal men in elk geval moeten kennen de voorwaarden die in het vroeger uitgegeven prospectus zijn vermeld. Het is vrijwel regel om in elk prospectus op te nemen de bevoegdheid van de geldleende kerk of schoolvereniging om de lening vervroegd af te lossen, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk. Men bindt zich allereerst aan een meestal geringe jaarlijksche aflossing; meestal vindt men zoo'n periodieke aflossing gesteld op een veertigste of een vijftigste deel van de totaal geleende som. De geheele geldleening zal, indien er niets bijzonders gebeurt, dus na 40 of 50 jaren zijn afgelost. Doch met het evenbedoelde voorbehoud zal het geldleendend instituut bevoegd zijn om, ook vóór dat die termijn

langer uitstel, des te feller de slagen: hier is volgens hem alle toegeeflijkheid en vergevingsgezindheid een misdad.

Gide verafschuwt het „compromis”; hij vertelt allerlei bijzonderheden omtrent de tegenwoordige toestanden in de Sovjet-Unie, welke voor een beoordeeling van de bolsjewistische republiek van belang zijn. De bestrijders van het communisme, dat immers nog altijd het huidige Rusland hoogelijk prijst, maken van zijn onthullingen dankbaar gebruik.³⁾

Maar, we moeten ook met de mededeelingen van dezen bevooroordeelde revolutionnair, die overal „conformistische neigingen” ontdekt, voorzichtig zijn. Mede daarom hebben wij uitvoerig zijn wijze van oordeelvorming beschreven. Slechts datgene heeft waarde, wat ook door andere bezoekers en beoordeelaars vastgesteld is. De Fransche letterkundige, die naar zijn eigen woorden van sociale kwesties weinig kennis heeft, is zeker niet de meest geschikte waarnemer, al zegt hij wel eens rake dingen.

Men meene echter niet, dat Gide een „bekeerling” is. Wie dat denkt, vergist zich. Hij moge van zijn voorkeur voor de Sovjet-republiek, althans op het oogenblik, genezen zijn, „bolsjewist” is hij in hart en nieren gebleven. Wanneer morgen de z.g. „burgerlijke elementen” in Sovjet-Rusland vernietigd werden, zou hij juichen.

Gide is een zeer gevaarlijk mensch. Hij, die de weemoedige bekoring, welke van de natuur uitgaat, eigenlijk niet meer verdragen kan, aarzelt niet om het eene deel der menschheid tegen het andere op te zetten. Hij bemint de revolutie om de revolutie; hij spoort de elementen van het geweld, wanneer zij een oogenblik tot rust gekomen zijn, weer tot hernieuwde activiteit aan.⁴⁾ De hulp, welke Rusland aan de „Spaansche regering” zond, wekt in hem een waar enthousiasme. „De Sovjet-Unie”, zoo heet het, „heeft nooit opgehouden met ons te leeren en ons te verbazen, zij toont ons nu hoe zij zich „herstellen” kan”.

...

Het jaar 1936 heeft ons belangrijke literatuur over Rusland gebracht. Het boekje van Gide leert ons duidelijk, dat de bolsjewistische republiek niet het eenigste gevaar is, hetwelk de wereld bedreigt. We denken op het oogenblik niet aan het nationaal-socialisme, dat in menschvergoding — de rede van minister Kerri was daarvan weer een droevig bewijs — voor het tegenwoordige bolsjewisme niet onder doet. We denken op het oogenblik aan de revolutionnaire strooming, welke

3) Behalve de mededeelingen over de dwaze vereering, die Stalin ontvangt, en die over het gebrek aan individuele vrijheid, is ook belangwekkend het oordeel over den Kolchoz, welken Gide bezocht. Deze staatsboerderij is zelf op een soort communistischen grondslag gevestigd, maar gedraagt zich tegenover andere Kolchozen kapitalistisch. De winsten komen alleen dien Kolchoz ten goede, welke ze gemaakt heeft. De arme staatsboerderijen krijgen niets daarvan!

4) V.g. ook het artikel over het boekje van Gide, in „Het Vaderland” van 1 Dec. De schrijver merkt op, hoeveel jammer menschen als hij teweeg gebracht hebben. „Zeer dikwijls is het resultaat van hun acties geweest: eerst ontkenning van het meest dierlijke en daarna sombere onderdrukking in naam van de inderdaad noodzakelijke orde”.

van 40 of 50 jaren verstreken is, een extra som af te lossen, zelfs de geheele uitstaande schuld vervroegd af te lossen.

Oogenschildig staat dus het recht vast om zoo'n groep van obligatiehouders, die weigert om een verzoek tot renteverlaging in te willigen, te tracteeren op zulk een vervroegde, extra aflossing. Maar hier komt weer een andere, zeer gebruikelijke bepaling uit de meeste prospecti in het geding. Men mag aannemen, dat in vrijwel elk prospectus de bepaling voorkomt, dat de voor aflossing in aanmerking komende obligaties zullen worden aangewezen door een loting. Men heeft daarmede een waarborg willen geven voor een volstrekt objectieve, eerlijke behandeling van elken obligatiehouder. Boven zei ik reeds, dat men veelal onbekend is met de personen der obligatiehouders. Reeds uit dien hoofde is men wel genoodzaakt door loting aan te wijzen welke obligaties zullen worden afgelost; men pleegt dan door advertenties hiervan kennis te geven. Doch ook waar wel bekendheid bestaat met de houders der obligaties, wil men door het loting-voorschrift garanderen, dat men niet den eenen obligatiehouder zal voortrekken boven den anderen. Het beding van aflosbaarstelling-krachtens-loting is dus te zien als een verzekering, dat er nooit uit particuliere overweging jegens een of meer obligatiehouders bijzondere prestaties zullen worden gedaan, die niet kunnen worden bewezen jegens allen. Het geheele beding van loting is in volstrekten zin te respecteeren en te aanvaarden. Ik schreef hierover eerder in „De Reformatie” van 28 Augustus, 4 en 11 September 1931, nrs 48-50. Ik volsta thans met naar die artikelen te verwijzen.

Deze lotingsusance nu raakt de kern van het vraagstuk in dit opstel bedoeld. Indien in een prospectus is bepaald, dat de aflosbaarstelling van obligaties zal geschieden bij uitloting, heeft dan de debiteur het recht om te doen wat sommigen,

heel Europa tracht te ondermijnen. Wanneer de Russische bronnen, die haar tot dusverre voeden, mochten opdrogen of afgesloten worden, zal zij uit duizend andere voedsel ontvangen.

Bij vele revolutionairen heeft het Rusland van heden afgedaan. Zij schelden het heerschend systeem met den naam „Stalinisme”, en keeren het land den rug toe. Het „Stalinisme” is voor hen een verworpen communisme. Die verworping zet hen tot krachtig werken aan, het onheilgig vuur der revolutie willen zij weer aanwakken. Trotzky is hun man.

De revolutiegeest werkt door. Voor elke concessie, die hem nu afgedwongen wordt, begeert hij wraak, wreede wraak. Misschien krijgt hij het eerst in Rusland gelegenheid om „revanche” te nemen; wie zal het zeggen?

André Gide is een getuige van dien geest, niet de voornaamste, maar toch een zeer bruikbaar getuige. Zijn boekje bevat voor ons een ernstige waarschuwing om waakzaam te blijven.

Voor „pessimisme” is geen reden: „Nooit kan 't geloof teveel verwachten, des Heilands woorden zijn gewis”.

Moge deze ondermijnde wereld weer aandachtig naar de boodschap van het Evangelie luisteren! Dan zullen haar grondslagen niet langer wankelen, dan zal zij kracht ontvangen om den geest, die haar met vernietiging bedreigt, te verjagen.

A.

B. I. B.

OPVOEDING EN ONDERWIJS

Aan wie de schuld?

Over het onderwijs valt menige klacht. Och ja, iedereen komt er mee in aanraking en iedereen heeft er verstand van. 't Is daarom verstandig, de dingen aangaande het onderwijs van alle kanten te bezien. Dezer dagen werd in het „Dagblad van Zeeland” zoo eens een en ander besproken in verband met de vrees, die men op menige school koestert voor het verlies van een leerling. Vroeger was de vrees bij den leerling. Hij vreesde zijn ouders, hij vreesde zijn leermeester, hij vreesde het rapport, hij vreesde het examen.

Thans is menig toelatingsexamen te gemakkelijk. De kandidaat is met zijn kennis, die hij op de lagere school moest opdoen, nog wel niet klaar, maar dat doet er niet toe, hij moet naar een volgende school, want die moet leerlingen hebben. Geen uitstel. 't Is altijd nog de man uit Zeeland, die het beweert. De leerling moet vlug komen: hij telt mee. Hij kent de breuken niet, maar hij telt mee. Hij schrijft „ongenoodde gasten”, maar hij telt mee. Hij heeft geen overzicht van de geschiedenis in zijn hoofd, maar hij telt mee. Hij heeft nog niet geleerd, eenigermate zelfstandig te werken, maar hij telt mee. Hij heeft geen studielust, maar hij telt mee.

Een jaar later beginnen dan de klachten. De lagere school krijgt van alles de schuld: ze kunnen niet cijferen, ze kunnen niet spellen, ze heb-

naar boven werd omschreven, van plan schijnen te zijn te doen, een DEEL van een obligatieleening anders dan door uitloting af te lossen?

Naar mijn gevoelen moet deze vraag zoo volstrekt mogelijk ontkennend worden beantwoord. Indien in een prospectus niet is opgenomen de bevoegdheid, en dan zeer nadrukkelijk, om ook op andere wijze dan door uitloting een gedeelte van de hoofdsom, al of niet extra, af te lossen, dan is een aflossing buiten loting niet alleen schending van de goede trouw, maar ook van de in rechten aangegane verplichtingen. En daarom is het goed om, nu dit proces van aflossingen allerwege schijnt te worden overwogen, nu eenmaal de kansen daarvoor gunstig zijn, een woord van ernstige waarschuwing en vermaan te laten hooren. Men late zich niet beïnvloeden door een gevoel van wrevel jegens die obligatiehouders, die weigerachtig zijn gebleken tegenover een, (ik behoef het niet meer te herhalen), op zich zelf alleszins begrijpelijk verlangen tot verlaging van lasten. Maar het is een ding van de hoogste orde, dat in ons maatschappelijk leven in het algemeen, maar zeker op het terrein van onze kerken en scholen blijft gelden, dat het eens gegeven woord bindt. De gulden regel van Psalm 15: 4 blijve hier richtsnoer: „heeft hij gezworen tot zijn schade, evenwel verandert hij niet”. Er zou, naar mijn vaste overtuiging, door maatregelen als boven aangeduid, een schade worden gedaan aan ons kerkelijk- en verenigingsleven, die in geen enkel opzicht wordt goed gemaakt door het materiële voordeel van zulk een renteverlaging. De goede naam en de eer van onze kerken en verenigingen staan hier op het spel. En daarom hebben onze kerkeraden en verenigingsbesturen wel zeer ernstig toe te zien; zij hebben te staan naar de eerlijke naleving van het eens gegeven woord.

's Gravenhage.

A. S.

ben geen haast, ze Neen, van mee blijf

De sch. middel is nemen de Ze willen inderdaad de kinder tusschen. niet te bl daar ook grond.

Daarom wijzen wa geschikt.

Ja, de de gezin kan allen niet de h slap en d wil opkor zeggen: „ geslacht en te dou

Nieman in wat be mijn vra wel eens wordt do maatregel der geldig geen zin, knaap”. afloopen

Komen menscher beleven en gezin knaap in hij het go dan moet goed moe is, dat de zieling hi komt he nen ze h is voor l schappij beter me op schoo dan ligt of bij be Gr.

Die

Het wo steld wor zijn zone 't bijzond van de p nigd heb ãen mel zonen va eerste pl te Zwolle naar Zul duwnaar zeereis, d deze vol wagen va Overall w ontvange vele Boe uitgebrac was gewa

Het be was in l lange ref die gepa schaarsel avond op ver van naar God brengen. tabakshui in de bla zalig sch Woord v hebben n Slechts t dens de geven, st heeft bev boek en krijgt op en meisi zijn kaar zien. En dood op